

Олександр ЛІТАШОВ,
orcid.org/0000-0003-1203-1923

аспірант кафедри публічної служби й управління навчальними та соціальними закладами
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Старобільськ, Луганська область, Україна) litlav23@gmail.com

КРИТЕРІЇ ВНУТРІШНЬОЇ АВТОНОМІЇ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про те, чим є внутрішня автономія у своїй суті та які рівні цієї автономії притаманні сьогодні структурним підрозділам закладів вищої освіти в Україні. Розкривається структура процесу реалізації внутрішньої автономії кожного рівня та змальовується внутрішня автономія структурних підрозділів закладів вищої освіти у дії. Окреслені основні напрями її реалізації в навчально-побутовому процесі в межах структурного підрозділу на прикладах видів навчальної та організаційної діяльності структурних підрозділів, що функціонують за принципом внутрішньої автономії.

Основну увагу приділено розкриттю сутності рівнів внутрішньої автономії, тобто конкретних дій, програм і навчально-суспільних активностей закладів вищої освіти, що показово можна було б віднести до таких, які підтримують розвиток внутрішньої автономії структурних підрозділів. Саме через ці дії розкриваються ті самі критерії внутрішньої автономії структурних підрозділів, котрі можна визначити як стандартні шаблонні критерії, що характеризують розвиток внутрішньої автономії структурних підрозділів у закладах вищої освіти в Україні.

Критерії, окреслені у статті, є унікальними та створені на основі глобального вивчення й широкого угруповання інформації про практику розвитку внутрішньої автономії закладів вищої освіти загалом у світі. Перевагою цієї статті є те, що критерії адаптовані специфічним чином саме під освітній процес в Україні, не порушуючи загальних тенденцій світового Болонського процесу та процесу розвитку світової внутрішньої автономії структурних підрозділів у закладах вищої освіти. Поточні критерії, визначені автором, можуть бути втілені у програмі розвитку внутрішньої автономії структурних підрозділів закладів вищої освіти Міністерства освіти України.

Ключові слова: внутрішня автономія ЗВО, заклад вищої освіти, автономія структурного підрозділу ЗВО, автономія вишу, внутрішня автономія ЗВО, критерії внутрішньої автономії ЗВО, критерії.

Oleksandr LITASHOV,
orcid.org/0000-0003-1203-1923

Postgraduate Student of the Department of Public Service
and Management Educational and Social Institutions
Taras Shevchenko National University of Luhansk
(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) litlav23@gmail.com

CRITERIA OF INTERNAL AUTONOMY OF STRUCTURAL UNITS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the essence of the internal autonomy of the Higher education institutions in its essence and what levels of this autonomy are inherent in the structural units of the Higher education institutions in Ukraine today. The structure of the process of realization of the internal autonomy of each level is revealed and the internal autonomy of the slender units of the Higher education institutions in action is outlined. The main directions of its implementation in the educational and domestic process within the structural unit outlined by examples of types of educational and organizational activities of the structural units operating according to the principle of internal autonomy.

The focus of the article is on revealing the essence of the levels of internal autonomy, that is, specific actions, programs and educational and social activities of higher education institutions, which can significantly attributed to those that support the development of internal autonomy of structural units. It is through these actions that the same criteria of internal autonomy of structural units spread, which can packaged as standard template criteria characterizing the development of internal autonomy of structural units in higher education institutions in Ukraine.

The criteria outlined in the article are unique and based on a global study and broad grouping of different information on the practice of developing the internal autonomy of higher education institutions worldwide. That is why the advantage of this scientific article is that the author precisely to the educational process in Ukraine specifically adapts the criteria, without violating the general tendencies of the world Bologna process and the process of development of world internal autonomy of structural units in higher education institutions in the world. The current criteria identified by the author can embodied in the program of development of internal autonomy of the structural units of higher education institutions of the Ministry of Education of Ukraine.

Key words: Internal autonomy, HEI, institution of higher education, Higher education institution, autonomy of structural unit of HEI, autonomy of higher education, internal autonomy of HEI, criteria of internal autonomy of HEI, criteria.

Постановка проблеми. Актуальність проблематики визначення критеріїв внутрішньої автономії структурних підрозділів закладів вищої освіти (далі – ЗВО) полягає в тому, що внутрішня автономія має повністю перейти від теоретичного здобутку до практичного втілення у кожному виші України. А для цього необхідно визначити конкретну робочу площину та назвати своїми іменами саме ті напрями реалізації внутрішньої автономії в навчально-побутовому процесі в межах структурного підрозділу, які підлягають автономізації. Серед таких робочих елементів ми виділили види навчальної та організаційної діяльності структурних підрозділів, що функціонують за принципом внутрішньої автономії, а саме:

- просування творчих набутоків наукових співробітників структурних підрозділів ЗВО на всеукраїнському та міжнародному рівнях;

- допомогу ЗВО співробітникам структурних підрозділів у проведенні їхніх наукових досліджень;

- підтримку свободи творчості (конкурси, гранти, програми навчання та стажування в Україні і за кордоном, обмін знаннями з іноземними колегами тощо);

- відсутність контролю та заборон щодо створення навчальних планів із боку керівництва структурних підрозділів ЗВО та МОН загалом;

- надання документального права на ухвалення в межах структурних підрозділів ЗВО самостійних рішень співробітниками цих підрозділів і ЗВО;

- поширення договірних відносин між співробітниками структурних підрозділів і керівництвом ЗВО;

- вільне безперешкодне офіційне створення структурних підрозділів і структур усередині них;

- відсутність тиску на ініціативи наукових співробітників у цьому напрямі з боку МОН і керівництва ЗВО;

- самостійний добір кадрів кожним структурним підрозділом без вказівок та окремого дозволу керівництва ЗВО.

Аналіз досліджень. Цю тему досліджували такі науковці, як Ю. М. Крячко у статті «Українська вища освіта потребує серйозного реформування», де у контексті підготовки нової редакції Закону України «Про вищу освіту» були висловлені розлогі міркування науковця про те, що в Україні, «за висловами роботодавців, в окремих галузях немає випускників, які готові виконувати певні важливі види роботи, і часто це трапляється просто через те, що ряд ОПП, за якими навчаються студенти в усіх українських ВНЗ, є недо-

сконалими, а то й застарілими! <...>. Вихід із цієї ситуації, здається, очевидний: необхідно надати університетам (ВНЗ) виняткове право розробляти освітньо-професійні програми підготовки. Подоланню авторитаризму в українській системі вищої освіти істотно допомогло б обмеження змісту державного і галузевих стандартів вищої освіти, зокрема через встановлення більш загальних вимог до освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти. Також доречним могло б стати встановлення обов'язковості узгодження стандартів освіти з провідними західними університетами (звичайно, лише доти, коли в Україні з'являться університети, що посідатимуть високі місця у міжнародних рейтингах). Коли ВНЗ отримають виключне право розробляти освітньо-професійні програми підготовки, тоді система вищої освіти стане чеснішою, адже не потрібно буде удавати, що усі ліцензовані й акредитовані вищі навчальні заклади, скеровані Міністерством і стандартами освіти, надають освітні послуги однакової (чи приблизно однакової) якості, і ціна будь-якого диплому «державного зразка» принципово не залежить від того, який саме заклад закінчила особа, котрій він виданий» (Крячко, 2020).

Також тематику внутрішньої автономії структурних підрозділів і ЗВО вивчав В. В. Іваненко у статті «Університетська автономія як чинник забезпечення конкурентоспроможності України», де розглядалися основні переваги українських ЗВО на європейській освітній арені, які останні можуть здобути через впровадження наскрізної внутрішньої автономії у структурних підрозділах ЗВО в усіх вишах без винятку, і наскільки «великим буде цей крок вперед» (Іваненко, 2010: 5).

Л. М. Мицик у статті «Автономія університету і забезпечення якості освіти: пошук оптимальної моделі» (Мицик, 2011: 18–20) сконцентрувався на структурі побудови самого процесу впровадження автономії та на тому, як має виглядати автономія, будучи впровадженою до всіх структурних підрозділів; яка оптимальна модель може бути застосована в Україні, як цю модель створити та які ризики існують. Науковець зауважив, що засади внутрішньої автономії структурних підрозділів ЗВО мають бути детально прописані у статуті кожного окремого ЗВО як непорушні правила, які убезпечать ректорат від зловживання владою щодо структурних підрозділів, а для МОН стане зрозумілим, що наявність цих правил свідчить про його непричетність до внутрішньої політики ЗВО.

Інтерес для нашого дослідження становлять ще й роботи інших науковців: А. Крисоватого «Авто-

номія університету: коди поступу», де аналізуються законодавчі рішення й ініціативи, питання готовності суспільства до того, аби ЗВО стали автономними, і шляхи пришвидшення цієї готовності (Крисоватий, 2014: 6–12); Н. Дем'яненко «Автономія університету: ретроспектива, модернізація» (Дем'яненко, 2005: 42–52), де науковець розглядає можливість інтегрувати стандарти внутрішньої автономії структурних підрозділів ЗВО в українську освітню традицію таким чином, щоб вони були зафіксовані не лише в документах, а й у свідомості громадян і представників влади; В. Комарова «Законодавче забезпечення модернізації вищої освіти» (Комаров, 2013: 24–25), де вивчаються численні законодавчі ініціативи – потужні і менш потужні, які, зрештою, призведуть до поширення ідеї внутрішньої автономії ЗВО на всю Україну, а потім забезпечать плавний перехід внутрішньої автономії до площини структурних підрозділів ЗВО; М. Дмитриченко «Автономія вищого навчального закладу – вимога Болонської декларації» (Дмитриченко, 2005: 22–25), де в загальних рисах розглядається сутність Болонського процесу та його вплив на освітній простір України, а внутрішня автономія ЗВО та структурних підрозділів ЗВО трактується автором як наслідок Болонського процесу, що, у свою чергу, є фінішною прямою до демократизації освіти в Україні; М. Гриньва «До питання про автономію сучасних вищих навчальних закладів» (Гриньва, 2015: 34–42), де порушується питання впровадження автономії в різних ЗВО відповідно до країни, рівня розвитку суспільства, політичної та економічної складової частин і – щодо українських ЗВО – відповідно до регіону розташування, фінансових можливостей, контингенту та загального всеукраїнського і міжнародного рейтингу ЗВО.

Мета статті – дати науково-дослідну оцінку внутрішній автономії структурних підрозділів ЗВО, проаналізувати основні критерії та показники автономії структурних підрозділів ЗВО. Визначити, наскільки ці критерії є актуальними та доречними при формуванні основних положень внутрішньої автономії структурних підрозділів ЗВО, дослідити критичний вплив впровадження автономії у ключові види навчальної та організаційної діяльності структурних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Внутрішня автономія структурних підрозділів ЗВО – це поглиблена форма самоврядування закладів вищої освіти, за якої структурним підрозділам ЗВО надано демократичне право на самостійну реалізацію освітньої, організаційної, наукової, навчаль-

ної, фінансової, творчої та структурно-формуючої діяльності. Надання автономії ЗВО загалом і структурним підрозділам ЗВО зокрема означає, що МОН України поступиться на їхню користь значною частиною влади, й освіта в Україні перестане бути державно-авторитарною.

Аби внутрішня автономія структурних підрозділів ЗВО втілювалася на практиці, існує ряд критеріїв, за якими формуватиметься статут ЗВО, положення про внутрішню автономію котрого поширюватимуться на всі структурні підрозділи закладу вищої освіти.

Під *академічною автономією структурних підрозділів ЗВО* мається на увазі право викладачів і наукових співробітників розвивати свою галузь знань і виражати свої професійні погляди без побоювань щодо пригноблення або звільнення. Вона проявляється у свободі дослідження, у публікації їх результатів, у свободі вибору форми подачі матеріалу студентам. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону «Про вищу освіту» академічна свобода – це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів і реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом (Крисоватий, 2014: 6–7).

Під *автономією організації освітнього процесу* розуміють право структурних підрозділів університету самостійно формувати навчальні плани за кожною спеціальністю, визначати їх зміст, обов'язкові дисципліни та курси за вибором, критерії оцінки знань, розроблення вступних тестів та іспитів. Організація вступних іспитів та освітнього процесу не порушує прав студентів на навчання. Студенти повинні отримати свободу у виборі навчальних курсів як у межах одного факультету, так і в межах університету на засадах міждисциплінарної відповідальності. Існують механізми впливу стейкхолдерів (студентів, роботодавців, викладачів) на формування змісту освітніх програм, їхнє оновлення (Комаров, 2013: 24).

Під *автономією науково-дослідних процесів* розуміється створення профільних науково-дослідних структур, гнучких систем взаємодії навчальних і науково-дослідних структур підрозділів ЗВО, залучення кількох структурних підрозділів, інших ЗВО, створення громадських організацій, які регулюють та ініціюють *науково-дослідні процеси* на базі структурних підрозділів ЗВО тощо. Така взаємодія повинна відбуватися на

договірних началах, що ще раз підкреслює значення приватного права у регулюванні відносин у сфері освіти (Гриньва, 2013: 34–35).

Автономія у внутрішньому управлінні навчальним закладом передбачає, що на рівні ЗВО визначається створення нових кафедр, рівень повноважень аспірантури та докторантури, взаємне визнання дипломів інших університетів на підставі двосторонніх угод, присвоєння наукових ступенів доктора філософії та доктора наук тощо. Структурні підрозділи залучаються до вирішення питань щодо відкриття нових спеціальностей, кількості студентів, котрих беруть на навчання з урахуванням державного замовлення, розподілу державного замовлення між спеціальностями та спеціалізаціями, встановлення гнучкого взаємозв'язку між нормативною кількістю годин (навантаженням на викладача) та ставками. Залучення до управління стейкхолдерів (наявність піклувальних рад, студентського самоврядування й участь їх в управлінні на різних рівнях) (Дмитриченко, 2005: 23).

До *економічної автономії* належить вирішення питань адміністрування та фінансового менеджменту на рівні як ЗВО, так і структурних підрозділів, зокрема поширення різних форм залучення та розподілу коштів, здатності до самофінансування завдяки отримуваним коштам від фізичних і юридичних осіб у формі плати за навчання, можливості кредитування і диверсифікації джерел надходження коштів, здатності ефективно володіти і користуватися земельними ділянками та будівлями, а також процедур і форм звітності.

Кадрова автономія ґрунтується на можливості та на рівні ЗВО і структурних підрозділів самостійно підбирати педагогічні та наукові кадри, визначати розмір заробітної плати та надбавок до неї, просувати працівників вищу по службі, встановлювати норми відповідальності за умови праці, визначати напрями розвитку кадрів. Згідно з п. 7 ч. 3 ст. 34 Закону України «Про вищу освіту» керівник ЗВО призначає на посаду та звільняє з посади працівників. Слід зазначити, що це чи не єдина складова частина автономії, яка завжди не тільки проголошувалася на рівні нормативно-правових актів, але й фактично існувала ще за радянських часів (Дем'яненко, 2005: 45–46).

Реалізація цих автономій залежить від відповідності нормативних документів ЗВО та його структурних підрозділів законодавчим засадам, що регламентують автономію ЗВО (статуту, положень про діяльність ЗВО та структурних підрозділів, стратегій розвитку, посадових обов'язків тощо). А мета внутрішньої автономії структурних

підрозділів ЗВО – підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітній і науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства.

Варто зазначити, що за умови набуття українськими вишами та їхніми структурними підрозділами внутрішньої автономії громада навчального закладу має постійно втримувати у полі зору ті обрії, які визначаються місією кожного структурного підрозділу ЗВО, основними серед них є такі:

- майбутнє покоління мислить більш демократично;
- країна має нові прогресивні ініціативи від молоді;
- внутрішня автономія буде затребуваною;
- сучасна система освіти ЗВО застаріла та нецікава;
- сучасна освіта неефективна та неприкладна;
- процес складання іспитів і контрольних робіт недосконалий;
- система освіти, контрольована МОН, корумпована;
- викладачі, контрольовані МОН, нецікаві та непрофесійні;
- бюджетні кошти «зливаються» в одні руки, тобто студенти фактично «купають» собі дипломи через хабарі до «єдиної системи»;
- студенти та молоді викладачі мають впровадити внутрішню автономію структурних підрозділів ЗВО.

З утриманням окреслених обріїв у студентів, викладачів і керівництва ЗВО виникатимуть ідеї щодо того, у який спосіб пришвидшити впровадження внутрішньої автономії до структурних підрозділів ЗВО та як адаптувати єдину концепцію автономії до кожного окремого закладу вищої освіти та до кожного з його структурних підрозділів.

Висновки. З метою врегулювання та покращення процесу впровадження автономій структурних підрозділів і загального механізму впровадження та розвитку й управління внутрішньої автономії ЗВО в Україні, спираючись на результати нашого дослідження, ми можемо запропонувати деякі механізми, яких ще не існує, а саме:

1. Механізм залучення стейкхолдерів до формування змісту освітніх програм. Таким механізмом можуть стати спільні наради студентського активу, викладачів і старостату структурного підрозділу, комісії та збори тих самих представників один раз на початку року і кожен семестр перед початком чергового семестрового навчального плану.

2. Механізм впливу студентського самоврядування на ухвалення управлінських рішень на рівні структурних підрозділів. Таким механізмом може бути старостат у магістратурі, старостат в аспірантурі та незалежна студентська рада у бакалаврстві.

3. Механізм зворотного зв'язку з роботодавцями щодо впливу на якість навчання. Такими механізмами можуть стати:

– онлайн-платформи обміну інформацією між роботодавцем і ЗВО;

– виїзні форуми та конференції студентського активу, педагогічних рад, викладачів, роботодавців і старостату структурних підрозділів;

– закриті спільноти та групи у соціальних мережах з обміну інформацією між роботодавцем

і ЗВО, студентами та роботодавцями, старостатом і викладачами з метою утворення групи за інтересами, що корисне та потрібне і для коригування навчального процесу, і для визначення майбутніх робочих місць для студентів і випускників ЗВО.

Отже, сучасні виклики системі масової освіти – управлінський, організаційний і нормативний – полягають у готовності до креативних відповідей на питання, котрі можуть виникнути під виглядом сил сум'яття і фрагментації всередині цієї «нової економіки» знання під дахом поняття «суспільство знань». Розмивання меж, категорій та інституцій є новою можливістю для закладів вищої освіти, які перебувають на порозі масового впровадження механізмів внутрішньої автономії структурних підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крячко Ю. М. Українська вища освіта потребує серйозного реформування. Міркування і пропозиції у контексті підготовки нової редакції Закону України «Про вищу освіту». URL: <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/25.html> (дата звернення: 30.01.2020).
2. Іваненко В. В. Університетська автономія як чинник забезпечення конкурентоспроможності України. *Universitates: наука і просвещення*. 2010. № 3. С. 4–10.
3. Мицик Л. М. Автономія університету і забезпечення якості освіти: пошук оптимальної моделі. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки* / 2011. № 2. С. 12–20.
4. Крисоватий А. Автономія університету: коди поступу. *Психологія і суспільство*. 2014. № 3. С. 6–12.
5. Дем'яненко Н. Автономія університету: ретроспектива, модернізація. *Вища освіта України*. 2005. № 2. С. 42–52.
6. Комаров В. Законодавче забезпечення модернізації вищої освіти. *Вища школа : науково-практичне видання*. 2013. № 7. С. 24–25.
7. Дмитриченко М. Автономія вищого навчального закладу – вимога Болонської декларації. *Вища школа*. 2005. № 2. С. 22–25.
8. Гриньва М. В. До питання про автономію сучасних вищих навчальних закладів. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 2. С. 34–42.

REFERENCES

1. Kriachko Yu. M. Ukrainka vyshcha osvita potrebuie serioznoho reformuvannia. Mirkuvannia i propozytsii u konteksti pidhotovky novoi redaktsii Zakonu Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Kryachko Yu. M. Ukrainian higher education needs serious reform. Considerations and suggestions in the context of drafting a new wording of the Law of Ukraine "On Higher Education"]. 01/30/2020. URL: <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/25.html>. [in Ukrainian]
2. Ivanenko V. V. Universytetska avtonomiia yak chynnyk zabezpechennia konkurentospromozhnosti Ukrainy [Ivanenko V. V. University autonomy as a factor of ensuring the competitiveness of Ukraine]. *Universitates: science and education*, 2010, № 3, pp. 4–10. [in Ukrainian]
3. Mytsyk L. M. Avtonomiia universytetu i zabezpechennia yakosti osvity: poshuk optimalnoi modeli [Mytsyk L. M. Autonomy of the University and Quality Assurance in Education: Finding the Optimal Model]. *Scientific Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Series: Psychological and Pedagogical Sciences*. 2011, № 2, pp. 12–20. [in Ukrainian]
4. Krysovaty A. Avtonomiia universytetu: kody postupu. *Psykhoholohiia i suspilstvo* [Krisovaty A. Autonomy of the University: Codes of Progress]. *Psychology and Society*, 2014, № 3, pp. 6–12. [in Ukrainian]
5. Demianenko N. Avtonomiia universytetu: retrospektyva, modernizatsiia [Demianenko N. Autonomy of the university: retrospective, modernization]. *Higher education of Ukraine*, 2005, № 2, pp. 42–52. [in Ukrainian]
6. Komarov V. Zakonodavche zabezpechennia modernizatsii vyshchoi osvity [Komarov V. Legislative support for the modernization of higher education]. *Higher school: scientific and practical publication*, 2013, № 7, pp. 24–25. [in Ukrainian]
7. Dmytrychenko M. Avtonomiia vyshchoho navchalnoho zakladu – vymoha Bolonskoi deklaratsii [Dmytrychenko M. Autonomy of higher education institution – requirement of the Bologna declaration]. *Higher school*, 2005, № 2, pp. 22–25. [in Ukrainian]
8. Grynva M. V. Do pytannia pro avtonomiiu suchasnykh vyshcheykh navchalnykh zakladiv [Grinva M. V. On the question of the autonomy of modern higher education institutions]. *The image of the modern teacher*, 2015, № 2, pp. 34–42. [in Ukrainian]